

*Doctor of Law, Professor A. S. Sotula
Professor of the Department of Criminal Law
National University «Odessa Legal Academy»*

**Безопасность жизни человека: Украина и Европа
(сравнительно-правовое исследование)**

*доктор юридических наук, доцент Е. Д. Стрельцова
заслуженный работник образования Украины
заведующая кафедрой общеправовых дисциплин
и международного права*

*Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
доктор юридических наук, доктор теологии, профессор Е. Л. Стрельцов
почетный профессор Академии Хуспол
член-корреспондент Национальной академии правовых наук Украины
заслуженный деятель науки и техники Украины
заведующий кафедрой уголовного права*

*Национального университета «Одесская юридическая академия»,
доктор юридических наук, профессор А. С. Сотула
профессор кафедры уголовного права
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

Ключові слова: безпека, об'єкт правової охорони, життя людини, ембріон людини.

Keywords: Security, object of legal protection, human life, human embryo.

Ключевые слова: безопасность, объект правовой охраны, жизнь человека, эмбрион человека.

АНОТАЦІЯ

Розділ присвячений порівняльно-правовому дослідженню питань безпеки життя людини в Україні та Європі. Здійснено огляд сучасних проблем законодавчого гарантування безпеки життя людини. Робиться висновок, що життя людини є предметом правового регулювання в дуже вузькому діапазоні, воно може виступати лише в якості об'єкта правового захисту. Що ж до права на життя, то воно не означає саме життя, а є певною правовою формою, суб'єктивним правочином з формально-атрибутивними ознаками, які закріплені у Конституції України, міжнародно-правових та вітчизняних актах. При цьому кожна галузь права має свої завдання в забезпеченні безпеки життя людини та її охорони, які вона реалізує у своїх правових приписах.

SUMMARY

The section is devoted to a comparative legal study of human life security issues in Ukraine and Europe. A review of modern problems of legislative security of human life is carried out. It is concluded that human life is the subject of legal regulation in a very narrow range, it can only act as an object of legal protection. As for the right to life, it does not mean

life itself, and in some it is a legal form, a subjective transaction with formal attribute signs, which are enshrined in the Constitution of Ukraine, international legal and domestic acts. At the same time, each branch of law has its own tasks in ensuring the safety of human life and its protection, it implements in its legal prescriptions.

АННОТАЦІЯ

Раздел посвящен сравнительно-правовому исследованию вопросов безопасности жизни человека в Украине и Европе. Осуществлен обзор современных проблем законодательного обеспечения безопасности жизни человека. Делается вывод, что жизнь человека является предметом правового регулирования в очень узком диапазоне, оно может выступать лишь в качестве объекта правовой защиты. Что касается права на жизнь, то оно не означает саму жизнь, а является некой правовой формой, субъективным юридическим фактом с формально-атрибутивными признаками, которые закреплены в Конституции Украины, международно-правовых и отечественных актах. При этом каждая отрасль права имеет свои задачи в обеспечении безопасности жизни человека и ее охраны, которые она реализует в своих правовых предписаниях.

2.1. Конституційні гарантії безпеки життя людини в Україні та Європі

Текстуальне закріплення в європейських конституціях права на життя будується практично за однаковою схемою¹. Або коротка констатація даного права (ст. 28 Конституції Республіки Болгарія²; ст. 2 Конституції ФРН³; ст. 21 Конституційного закону Республіки Албанія⁴), або ще фіксуються й гарантії недопущення довільної смертної кари або повної заборони на застосування даного виду покарання. Наприклад, Конституція Португалії проголошує: «1. Людське життя недоторканне. 2. Застосування смертної кари не допускається» (ст. 24)⁵. Таким же прикладом являє собою стаття 21 Конституції Республіки Хорватія: «Кожна людина має право на життя. У Республіці Хорватія немає

---

¹ Стрельцова Є. Д. Уніфікація міжнародного права та її вплив на національне законодавство : монографія. Одеса, Видавничий дім «Гельветика», 2019, 552 с., с. 117–143.

² Конституція Республіки Болгарії. *Конституції держав (країн) світу: Інтернет-бібліотека конституцій Романа Пашкова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/120> (дата звернення: 30. 03. 2021).

³ Основной закон Федеративной Республики Германия. *Конституции государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/155> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁴ Конституція Республіки Албанія. *Конституції держав (країн) світу: Інтернет-бібліотека конституцій Романа Пашкова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/104> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁵ Конституція Португальської Республіки. *Конституції держав (країн) світу: Інтернет-бібліотека конституцій Романа Пашкова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/141> (дата звернення: 30. 03. 2021).

смертної кари»¹. Аналогічне формулювання міститься в Конституції Республіки Словенія: «Людське життя недоторканне. У Словенії немає смертної кари» (ст. 17)².

Конституція Словацької Республіки (ст. 15)³ і Хартія основних прав і свобод Чеської Республіки (ст. 6) додатково виділяють, що людське життя гідне охорони ще до народження⁴.

Нерідко конституційне закріплення права на життя відбувається в комплексі з іншими правами в рамках однієї статті. Прикладом може служити стаття 15 Конституції Іспанії: «Всі мають право на життя, фізичну та моральну недоторканність, нікого в жодному разі не можна піддавати катуванням або нелюдському чи принижуючому гідності поводженню. Відміняється смертна кара, за винятком випадків, передбачених військовими кримінальними законами під час війни»⁵.

Однак, треба сказати, що саме право на життя вперше знайшло своє нормативне закріплення лише наприкінці XVIII століття в Декларації незалежності США 4 липня 1776 року, у якій у якості першої серед «самоочевидних істин» проголошувалася та, що «усі люди створені рівними й що всі вони наділені певними невідчужуваними правами, до яких належать Життя, Свобода і прагнення Щастя»⁶.

Із прийняттям Декларації у світі стали затверджуватися правила про те, що представляючи собою абсолютну цінність світової цивілізації, право на життя повинно перебувати під максимальним правовим захистом⁷. Право зобов'язано охороняти життя будь-якої людини незалежно від його статі, віку,

---

¹ Конституція Республіки Хорватія. *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституцій Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/107> (дата звернення: 30. 03. 2021).

² Конституція Республіки Словенія . *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституцій Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/109> (дата звернення: 30. 03. 2021).

³ Конституція Словацької Республіки. *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституцій Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/110> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁴ Конституція Чеської Республіки. *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституцій Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/106/2> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁵ Конституція Іспанського Королівства. *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституцій Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/149> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁶ Декларація незалежності: Права Людини в Україні. *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи* : веб-сайт. URL: <http://www.khpg.org/index.php?id=946555693> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁷ Правові основи воєнної безпеки України: монографія / Є. Л. Стрельцов та ін. ; відп. Ред. Є. Л. Стрельцов. Львів : НАСВ, 2016, 188 с., с. 7–25.

расової або національної приналежності, незалежно від місця та ролі в суспільстві, незалежно від стану здоров'я. Життя людини повинно охоронятися як абсолютне благо, на яке ніхто не має права посягати.

Як відмічають дослідники життя людини як об'єкта правового регулювання, структура певного права визначається структурою правоохоронюваного об'єкта. Життя людини має трьохскладову структуру:

- 1) життя фізичне як функціонування організму людини;
- 2) життя соціальне, як сукупність суспільних відносин, у якій людина вступає як представник різних соціальних об'єднань (родина, професійний колектив, держава тощо);
- 3) життя внутрішнє, внутрішній світ людини, як результат діяльності свідомості та несвідомого в людині¹.

У зв'язку з цим життя є не безпосереднім предметом правового регулювання, а лише предметом правових відносин, змістом яких є суб'єктивні права і юридичні обов'язки, які забезпечують його схоронність і юридично значимі якості².

У зв'язку з нормативним закріпленням у статті 27 Конституції України, у права на життя з'явилася можливість його самостійного розгляду. Право на життя – це самостійне право, що має властиву тільки йому внутрішню складну структуру та зміст, адже воно не означає, що держава тим самим санкціонує, дозволяє життя власних громадян. Життя виникає поза державними веліннями, і біологічне народження дитини найменше потребує наявності державних інститутів. Як відзначав професор М. М. Алексєєв, «юридична норма не має здатність створювати живі істоти»³. Закріплюючи в Конституції дане суб'єктивне право, держава вкладає в нього певний зміст, що виражається саме в його юридичному значенні. Право на життя не означає саме життя, цей суб'єктивний правочин, що має формально-атрибутивне оформлення. Тому слід відрізняти такі різні категорії, як право на життя та саме життя⁴.

Таким чином, право на життя, як і право на свободу, особисту недоторканість є самостійним суб'єктивним правом індивіда, яке проголошено

---

¹ Зайцева А. М. Жизнь человека как объект конституционно-правового регулирования : дисс. ... канд. юрид наук : 12.00.02 / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 2009. 237 с., с. 7.

² Шкурная Е. В. Жизнь как объект права: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Моск. ун-т МВД России. Москва, 2010. 150 с., с. 4.

³ Алексєєв Н. Н. Основы философии права. СПб. : Юридический ин-т, 1998. 256 с., с. 79.

⁴ Романовский Г. Б. Гносеология права на жизнь. СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. 370 с., с. 10–11.

як у Конституції України¹, так і у статтях Міжнародного пакту про громадянські і політичні права² та інших міжнародно-правових актах, і це дає можливість виділити це право як окремий самодостатній об'єкт кримінально-правової охорони. На нашу думку, необхідно говорити про виділення у Кримінальному кодексі України окремого розділу «Злочини проти життя», який би забезпечував відповідний кримінально-правий захист життя людини, як у біологічному, так і соціальному розумінні.

Враховуючи конституційні положення про найвищу соціальну цінність життя людини, в період розробки нового Кримінального Кодексу України неодноразово виголошувалися пропозиції про розміщення розділу про злочини проти особи на першому місці в Особливій частині Кримінального кодексу, як, наприклад, у Кримінальному Кодексі Російської Федерації 1996 року³.

Український законодавець обрав інший шлях, передбачивши в першому розділі Особливої частини Кримінального Кодексу відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України. Вказаний підхід аргументувався, зокрема, професором С. В. Дьяковим, який зауважив, що кожному зрозуміло, що скільки разів не став на перше місце особу, її права і свободи, реальна захищеність не буде забезпечена, якщо інститути державної влади слабкі та недієздатні⁴.

2.2. Кримінально-правові аспекти гарантування безпеки життя людини в Україні та Європі

Цікавим з точки зору нашого дослідження представляється аналіз систем Особливої частини кримінального права країн романо-германської правової сім'ї.

Історично ці системи формувалися залежно від пріоритетів об'єктів, охоронюваних кримінальним законом. Так, для кримінального законодавства тих європейських країн, яке було прийнято в XIX столітті, система пріоритетів (охоронюваних кримінальним законом об'єктів) виходить із переваги державних і суспільних інтересів над приватними інтересами. Наприклад, у

---

¹ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30. 03. 2021).

² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 30. 03. 2021).

³ Уголовный кодекс Российской Федерации. Принят Государственной Думой РФ 24 мая 1996 г. *СЗ РФ*. 1996. № 25. Ст. 2954.

⁴ Дьяков С. В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2012. 267 с., с. 11.

Кримінальному кодексі ФРН, в основу якого покладено Уложення Германської імперії 1871 року, відповідальність за злочини проти життя встановлена лише в главі 16 Кримінального кодексу ФРН, тобто після п'ятнадцяти глав Особливої частини, що регулюють відповідальність за інші злочини¹. Кримінальний кодекс Голландії 1886 року містить норми, що встановлюють відповідальність за посягання на життя людини в розділі XIX «Злочини проти життя», починається ж Особлива частина Кримінального кодексу Голландії розділом I «Злочини проти безпеки держави»².

Така побудова Особливої частини кримінального законодавства цілком зрозуміла, тому що у час прийняття зазначених кодексів у світі, у тому числі й на європейському континенті, панувала саме така система цінностей, охоронюваних кримінальним законом (держава-суспільство-особа). На підтвердження цього можна привести систему Особливої частини Кримінального кодексу Японії 1907 року (діючого в редакції 1995 р.) – азійської держави, територіально віддаленої від Європи. У ньому зазначена система цінностей відбита, мабуть, найбільш ретельно (Особлива частина КК Японії розпочинається главою 1 «Постанова щодо злочинів проти імператорської сім'ї», «Злочини, що полягають у вбивстві», передбачені главою 26)³.

Подібність системи зазначених пріоритетів у кримінальному законодавстві різних держав, розташованих навіть на різних континентах, пояснюється тим, що правова ідеологія законодавця характеризувалася тоталітарними рисами (для німецького й голландського законодавця це було XIX століття, і сучасна правова ідеологія цих держав давно зжила ознаки тоталітаризму), із чим і пов'язувалася перевага державних і суспільних інтересів інтересам особи⁴.

Можна зробити висновок, що система Особливої частини сучасного кримінального законодавства розвинених країн Європи має тенденцію до її побудови на принципах визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, що, у першу чергу, виражається в кримінально-правовій охороні прав і свобод людини як основної ідеї кримінального права⁵.

---

¹ Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. 560 с., с. 356.

² Уголовный кодекс Голландии. Перевод с английского / науч. ред.: Б. В. Волженкин ; пер.: И. В. Миронова. 2-е изд. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. 510 с., с. 238–250, 384–386.

³ Уголовный кодекс Японии. С изменениями и дополнениями на 1 января 2002 г.: перевод с японского / науч. ред.: А. И. Коробеев ; пер.: В. Н. Еремин. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. 226 с., с. 66, 123.

⁴ Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций: В 2 т. / А. В. Наумов. Москва : Юрид. лит., 2004. Т. 2 : Особенная часть. 832 с., с. 21.

⁵ Стрельцов С. Л. Реформа кримінального законодавства України: основні роздуми. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019, 100 с., с. 51–67.

Позиція, у відповідності з якою український законодавець (нехай і формально) надає пріоритет державним інтересам, багато в чому носить відбиток стратегії попереднього історичного періоду. Плідним, на нашу думку, вбачається підхід зазначеної тріади цінностей – особа-суспільство-держава, коли охорона прав і свобод особи передбачається у першу чергу, як формально, так і функціонально.

Правової охорони вимагає існуюче життя, тобто необхідність закріплення певної системи заходів захисту життя пов'язана з його початком. Питання, що стосуються визначення моментів початку і закінчення життя, й, відповідно, періоду, протягом якого існує необхідність охорони існуючого життя та захисту прав і законних інтересів фізичної особи, залишаються актуальними як для медичних працівників, так і для правознавців різних галузей, в тому числі і кримінальної.

Аналіз положень міжнародно-правових актів, таких як Декларація прав дитини ООН від 20 листопада 1959 року¹, Конвенція про права дитини ООН від 20 листопада 1989 року², Всесвітня декларація «Про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей» від 30 вересня 1990 року³, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року⁴, дозволив зробити наступні висновки: у текстах жодного із зазначених актів не встановлений прямий взаємозв'язок між моментом народження та правом на життя, інтереси та блага окремої людини мають пріоритет перед інтересами суспільства, дитиною є людина до вісімнадцяти років (без вказівки нижньої межі), а невід'ємні права визнаються за кожною людиною незалежно від народження (аналіз текстів на офіційних мовах дозволив відмовитися від пропонованого рядом дослідників пояснення, що термін «народження» повинен розглядатися як «походження»)⁵.

Декларація про медичні аборти, прийнята у Осло 1 серпня 1970 року, у якості основного принципу діяльності лікаря закріпила повагу до людського

---

¹ Декларація прав дитини : Резолюція Організації Об'єднаних націй від 20 листопада 1959 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 30. 03. 2021).

² Конвенція про права дитини : Конвенція Організації Об'єднаних націй від 20 листопада 1989 р. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. ст. 205.

³ Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей : Декларація Організації Об'єднаних Націй від 30 вересня 1990 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_075 (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁴ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁵ Бабаджанов И. Х. Государственная политика в области охраны права внутриутробного ребенка на жизнь: законодательство России, Республики Таджикистан и других стран. *Мир политики и социологии*. 2012. № 1. С. 40–53., с. 43.

життя з моменту зачаття, що свідчить про визнання у плода людини такого блага як життя¹.

Законодавством ряду держав романо-германської правової сім'ї встановлений мораторій на дослідження ембріонів людини. Закони ФРН і Іспанії взагалі забороняють дослідження на ембріонах людини². У Франції, Данії дослідження на ембріонах людини обмежені в законодавчому порядку. Категорично заборонені дослідження на ембріонах людини з метою одержання біологічної зброї³.

У рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи (резолуція А2 327/88 і А2 372/88 від 16.03.69 р.) і в рішенні комісії із прав людини (№ 6574/71) передбачено, що на ембріон і плід людини при всіх обставинах поширюється вимога поваги людської гідності, таким чином, уже із цього моменту права людини мають основне значення⁴. У Декларації прав дитини, у преамбулі говориться: «Дитина через його фізичну та розумову незрілість, потребує спеціальної охорони та турботі, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження»⁵. Аналогічна вказівка міститься в преамбулі Конвенції ООН про права дитини⁶.

У прийнятій 4 квітня 1997 року Радою Європи Конвенції про права людини та біомедицину закріплена заборона на створення ембріонів людини в дослідницьких цілях, а також передбачено, що якщо закон дозволяє проводити дослідження на ембріонах *in vitro*, він повинен передбачати належний захист ембріона⁷.

Ще далі в цьому напрямку пішло цивільне право Франції, визнаючи існування життя ще до народження. «Стара римська максима *infans conceptus* знайшла своє відбиття в деяких статтях Цивільного кодексу Франції й базується на безперечних природничо-наукових даних: життя передусе

---

¹ Декларація, прийнята в Осло, стосовно медичного аборту : Декларація Всесвітньої медичної асоціації від 01 серпня 1970 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/990_009 (дата звернення: 30. 03. 2021).

² Dickson D. Europe Split on Embryo Research. *Science*. 1998. V.242. # 48–82. P.1117–1118.

³ Медицина и права человека: Нормы и правила международного права, этики, католической, протестанской, иудейской, мусульманской и буддийской религиозной морали / пер. с фр. Г. В. Гаровникова ; ред. В. Д. Карпович. Москва : Прогресс-Интер, 1992. 214 с., с. 90.

⁴ Сент-Роз Ж. Право и жизнь. *Вестник Моск. ун-та. Сер. 11 .: Право*. 2003. № 6. С. 56–69., с. 56.

⁵ Декларація прав дитини : Резолюція Організації Об'єднаних націй від 20 листопада 1959 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁶ Конвенція про права дитини : Конвенція Організації Об'єднаних націй від 20 листопада 1989 р. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990. № 1. ст. 205.

⁷ Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини : Конвенція про права людини та біомедицину : Конвенція Ради Європи від 04 квітня 1997 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (дата звернення: 30. 03. 2021).

народженню»¹. Так, стаття 16 Цивільного кодексу Франції відбиває позицію «поваги людської істоти з початку його життя», яка одержує розвиток в інших правових джерелах (Закон Франції «Про біоетику» від 29 березня 1994 року, Закон Франції «Про переривання вагітності» від 17 січня 1975 року, які встановили, що життя людської істоти повинна опікувати з моменту перших ознак її прояву)².

Про тенденцію посилення інтересу до захисту людини до його народження свідчить вимога Конвенції про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології й медицини про те, що якщо «закон (конкретної держави) дозволяє проводити дослідження на ембріонах, він же повинен передбачати належний захист ембріона». У наведеному контексті також розглянута неоднозначна практика застосування положень міжнародно-правових актів³. Позиція Європейського суду, що використовує, у тому числі, формулювання «життя плода» і «обмеження, що накладаються на право на життя плода», свідчить про доцільність і своєчасності зміни підходів до статусу ненародженої дитини⁴.

Треба сказати, що вітчизняний законодавець займає компромісну позицію щодо визначення моменту з якого починається життя людини. Так, відповідно до статті 269 ЦК України, право на життя є невід'ємним від носія, позбавленим економічного змісту, виникає в особі з моменту народження чи іншого моменту, що прямо передбаченого законом⁵. Відсилочний характер має і стаття 6 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III, в якій зазначено, що «кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я»⁶.

До цього у законодавстві України не було норми, в якій умовно визначався б початок життя людини. Однак, для спеціалістів у сфері

---

¹ Сент-Роз Ж. Право и жизнь. Вестник Моск. ун-та. Сер. 11 :. Право. 2003. № 6. С. 56–69., с. 58.

² Там само, с. 64.

³ Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини : Конвенція про права людини та біомедицину : Конвенція Ради Європи від 04 квітня 1997 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁴ Бабаджанов И. Х. Государственная политика в области охраны права внутриутробного ребенка на жизнь: законодательство России, Республики Таджикистан и других стран. *Мир политики и социологии*. 2012. № 1. С. 40–53., с. 43.

⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

⁶ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

кримінального права такі критерії були вироблені в доктрині кримінального права¹.

Загальноприйнятим положенням у кримінально-правовій науці було й залишається те, що життя людини розпочинається з моменту початку фізіологічних (у тому числі передчасних та штучно викликаних) пологів її матері. При цьому вважається, що не має значення для визначення цього моменту те, що дитина, яка народжується, ще не почала самостійного позаутробного життя і не відокремлена від черева матері². Практично це означає, що позбавлення життя дитини під час її народження, тобто під час пологів її матері, визнається вбивством. Протиправне ж знищення плода людини до цього моменту розцінюється не як вбивство, а як незаконне проведення абортів.

Певний інтерес викликає думка, що «період внутрішньоутробного розвитку людини є раннім періодом її біологічного життя. Перебуваючи в материнській утробі в стані ембріона, вона тілесно самостійна, тому що не є частиною організму свого носія та здатна до саморозвитку: адже життєві процеси, що відбуваються в ній, виступають у якості внутрішнього рушія її розвитку. Тіло матері представляється тільки ідеальним середовищем розвитку ембріона, яке забезпечує його харчуванням, охороною. З народженням починається другий етап біологічного існування людини, а точніше, етап перебування його організму в соціальному середовищі. Це свідчить про помилковість існуючої думки про те, що людське життя починається з її народження. Це слід скорегувати: соціальне життя людини починається з моменту її народження»³.

В юридичній науці намітилися стійкі тенденції підтримки саме цієї точки зору. Так, деякі вчені вважають, що «юридичне відношення до статусу ембріонів повинно будуватися на основі визнання того факту, що ембріон не частина організму матері, а початок нового життя. Це й повинне визначати підходи до створення відповідного правового регулювання, відношення до

---

¹ Мамчур В. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 207 с., с. 32.

² Бажанов М. И., Сташис В. В. Личность – под охраной уголовного закона. Симферополь : Таврия, 1996. 236 с., с. 6.; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Бойко А. М. та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Вид. 10-те, переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с., с. 249; Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання восьме, перероблене та доповнене / Відп. Ред. Є. Л. Стрельцов. Харків : Одіссей, 2012. 904 с., с. 239–247.

³ Селихова О. Г. Конституционно-правовые проблемы осуществления права индивидов на свободу и личную неприкосновенность : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : 12.00.02. Екатеринбург, 2002. 23 с., с. 13–14.

абортів»¹. У цій частині доречно також привести думку авторитетного вченого, професора А. І. Ковлера: «Сучасне право рішуче визначає інший рубіж: життя людини починається із запліднення яйцеклітини»².

Слушною видається позиція професора Н. М. Ярмиш, яка звертає увагу на те, що «...умертвіння дитини навіть в утробі матері за умов, що пологи розпочались, а строк вагітності складає хоча б двадцять два тижні – це вбивство»³. Підтвердження наведеної тези вона бачить у диспозиції статті 117 КК України, де йдеться про «умисне вбивство матер'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів...». Професор Н. М. Ярмиш підкреслює, що цим визначенням охоплюється весь період пологів, а значить, початок пологів і є початком життя людини⁴. На розвиток розглянутої позиції існує думка, що оскільки двадцять другий тиждень вагітності не може в усіх без винятку випадках свідчити про життєздатність плоду, слід урахувувати й інші ознаки останньої (масу та розмір плоду, відсутність несумісних із життям вад розвитку плоду). Тому вчинене умисно посягання на життя двадцятидвохтижневого плоду, який перебуває в утробі матері, після початку пологового процесу у випадку його нежиттєздатності (за іншими критеріями) кваліфікуватимуться як замах на умисне вбивство⁵.

Представляється, що розв'язання проблеми кримінально-правового закріплення моменту початку охорони життя слід шукати з урахуванням законодавчого досвіду країн романо-германської правової сім'ї. Так, німецький законодавець включив у Розділ шістнадцятий «Злочинні діяння проти життя» Кримінального кодексу ФРН сім параграфів, які у спеціальній літературі називають «Злочини проти ненародженого життя»⁶.

Справжньою новелою для кримінального законодавства країн романо-германської правової сім'ї є виділення у главі дев'ятій «Винні діяння проти особи» Кримінального (Пенітенціарного) кодексу Естонії окремого п'ятого розділу «Незаконне поводження з людським ембріоном», який містить в собі

---

¹ Беседкина Н. И. Конституционно-правовая защита прав неродившегося ребенка в Российской Федерации. автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.02. Москва, 2005. 23 с., с. 12.

² Ковлер А. И. Антропология права: Учеб. для вузов. Москва : НОРМА-ИНФРА-М, 2002. 480 с., с. 428.

³ Ярмыш Н. М. Содержание ст. 117 УК Украины как источник информации о начале жизни человека. *Становлення держави та права в умовах глобалізації: теоретичний і практичний аспект* : матеріали II Міжнар. наук. конф. 24 лют. 2012 р. Ніжин : Вид. ПП Лисенко М. М., 2012. С. 462–463., с. 462.

⁴ Там само, с. 463.

⁵ Орлеан А. М. Початок кримінально-правової охорони життя людини. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. 2012. №4 (71). С. 299–307., с. 306.

⁶ Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. 560 с., с. 372.

чотири склади злочинів, які так чи інакше пов'язані із злочинним впливом на ембріон людини (злочини, пов'язані із незаконним штучним перериванням вагітності містяться у розділі четвертому цієї ж глави Кримінального (Пенітенціарного) кодексу Естонії)¹. Треба відмітити, що більшість статей цього розділу є неоднозначними для сприйняття і, мабуть, потребують додатково тлумачення з боку естонського законодавця.

Проведений аналіз законодавства країн романо-германської правової сім'ї дає можливість стверджувати, що вітчизняним законодавцем плід, що перебуває в утробі матері, незалежно від строку його розвитку розглядається як фізіологічна частина її організму, якою вона має право розпоряджатися за своїм розсудом. Це означає, що законодавець ставиться до ембріона як до системи кліток, тканин і органів, що становлять частину жіночого організму, тобто, насамперед, як до якогось предмета (звідси випливає, що його можна продавати, знищувати тощо). Якби законодавець ставився до ембріона як до суб'єкта правовідносин, визнаючи його особливою, відособленою, самостійною частиною людини, що потребує захисту, то були б заборонені будь-які маніпуляції з ембріонами.

Таким чином, можна констатувати, що життя людини в Україні не одержало належної кримінально-правової охорони. На нашу думку, кримінальне законодавство України в цій частині потребує відповідного реформування.

Життя людини не є предметом правового регулювання, воно може виступати лише в якості об'єкта правового захисту, в тому числі, й кримінально-правовими засобами.

Кожне окреме людське життя має свій початок (момент початку фізіологічних пологів) та кінець (смерть мозку). Однак, такої самої кримінально-правової охорони як і новонароджена дитина, потребує життєздатний плід людини у віці понад двадцять два тижні вагітності, як такий, що фактично здатний існувати поза утробою матері.

References:

1. *Streltsova Y.J. Unification of international law and its influence on national legislation: monograph. Odessa, publishing house "Gelvetics", 2019, 552 p.*
2. *Constitution of the Republic of Bulgaria. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/120> (Last accessed: 30. 03. 2021).*
3. *The main law of the Federal Republic of Germany. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/155> (date of the softer: 30. 03. 2021).*

---

¹ Уголовный (Пенитенциарный) кодекс Эстонской Республики. *Правовые акты Эстонии*. 2005. № 17. С. 1103–1220., с. 1140–1141.

4. *Constitution of the Republic of Albania. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/104> (Last accessed: 30. 03. 2021)*

5. *Constitution of the Portuguese Republic. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/141> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

6. *Constitution of the Republic of Croatia. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/107> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

7. *Constitution of the Republic of Slovenia. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/109> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

8. *Constitution of the Czech Republic. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/106/2> (Last accessed: 30. 03. 2021)*

9. *Constitution of the Spanish Kingdom. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/149> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

10. *Constitution of the Slovak Republic. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/110> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

11. *Constitution of the Spanish Kingdom. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/149> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

12. *Declaration of Independence: Human Rights in Ukraine. Information portal of the Kharkiv Human Rights Group: Website. URL: <http://www.khpg.org/index.php?id=946555693> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

13. *Legal Fundamentals of Military Security of Ukraine: Monograph / E.L. Streltsov and others. ; ed. Ed. Y.L. Streltsov. Lviv : NAVN, 2016, 188 p.*

14. *Zaitseva A. M. Life of a person as an object of constitutional and legal regulation: diss. ... Cand. Jurid Sciences: 12.00.02 / Mosk. State University. M. V. Lomonosov. Moscow, 2009. 237 p.*

15. *Schurna E. V. Life as an object of right: diss. ... Cand. jurid Sciences: 12.00.01 / Mosk. UN-T of the Ministry of Internal Affairs of Russia. Moscow, 2010. 150 p.*

16. *Alekseev N. N. Basics of the Philosophy of Law. Spb. : Legal Institute, 1998. 256 p.*

17. *Romanovsky G. B. Gnoseology of the right to life. Spb. : Legal Center Press, 2003. 370 p.*

18. *Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996/ № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

19. *International Covenant on Civil and Political Rights: Pact of Organization of United Nations from December 16, 1966. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (Last accessed: 30. 03. 2021).*

20. *Criminal Code of the Russian Federation. Adopted by the State Duma of the Russian Federation on May 24, 1996 of the NS of the Russian Federation. 1996. No. 25. Art. 2954.*

21. *Dyakov S. V. Crime against the foundations of the constitutional system and security of the state: a criminal law and criminological study. Spb. : Jurid. Center Press, 2012. 267 c.*

22. *Zhalinsky A. E. Modern German criminal law. Moscow: TK Velby, Publishing House Prospekt, 2006. 560 p.*

23. *Criminal Code of Holland. Translation from English / scientific Ed.: B. V. Volzhenkin; Per.: I. V. Mironova. 2nd ed. Spb. : Jurid. Center Press, 2001. 510 c.*

24. *Criminal Code of Japan. With amendments and additions on January 1, 2002: Translation from Japanese / Scientific. Ed.: A. I. Koreev; Per.: V.N. Eremin. Spb. : Jurid. Center Press, 2002. 226 c.*

25. *Naumov A.V. Russian criminal law. Course of lectures: in 2 t. / A. V. Naumov. Moscow: Jurid. lit., 2004. T. 2: Special part. 832 p.*

26. *Streltsov Y.L. Reform of criminal legislation of Ukraine: Main reflections. - Kherson: Publishing House "Gelvetics", 2019, 100 p.*

27. *Declaration of the rights of the child: the United Nations Resolution of November 20, 1959. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (Last accessed: 30. 03. 2021).*

28. *Convention on the rights of the child: the United Nations Convention of November 20, 1989, the collection of current international treaties of Ukraine. 1990. No. 1. Art. 205.*

29. *The World Declaration on Survival, Protection and Development of Children: Declaration of the United Nations Declaration of September 30, 1990. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_075 (Last accessed: 30. 03. 2021).*

30. *Babajanov I. Kh. State policy in the field of protection of the rights of the intrauterine child for life: the legislation of Russia, the Republic of Tajikistan and other countries. The world of politics and sociology. 2012. No. 1. P. 40–53.*

31. *Declaration adopted in Oslo regarding medical abortion: Declaration of the World Medical Association of August 01, 1970. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/990_009 (Last accessed: 30. 03. 2021).*

32. *Dickson D. Europe Split on Embryo Research. Science. 1998. V.242. # 48–82. P.1117–1118.*

33. *Medicine and human rights: norms and rules of international law, ethics, catholic, Protestantian, Jewish, Muslim and Buddhist religious morality / lane. With Fr. G. V. Garovnikova; ed. V. D. Karpovich. Moscow: Progress Inter, 1992. 214 p.*

34. *Saint-Roses J. Law and Life. Herald Mosk. un-ta. Ser. eleven :. Right. 2003. No. 6. P. 56–69.*

35. *Convention on human rights and dignity protection for biology and medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine: Council of Europe Convention on April 04, 1997. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (Last accessed: 30. 03. 2021).*

36. *Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV. Information on the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. Nos. 40-44. Art. 356.*

37. Babajanov I. Kh. *State policy in the field of protection of the rights of the intrauterine child for life: the legislation of Russia, the Republic of Tajikistan and other countries. The world of politics and sociology.* 2012. No. 1. P. 40–53.

38. *About the protection of childhood: Law of Ukraine dated April 26, 2001 No. 2402-III. Information on the Verkhovna Rada of Ukraine.* 2001. No. 30. Art. 142.

39. Mamchur V. M. *Criminal liability for the deliberate murder of a person or her close relative in connection with the implementation of this person of service or public duty: dis ... Cand. Law. Sciences: 12.00.08 / Kiev. Nation. Un-t name Taras Shevchenko.* Kyiv, 2002. 207 p.

40. Bazhanov M. I., Stashis V. V. *Personality - under the protection of the criminal law.* Cimferopol: Tavria, 1996. 236 p.

41. *Scientific and practical commentary of the Criminal Code of Ukraine / Boyko A. M., etc. ; ed. M. I. Melnyk, M. I. Havronak. Kind. 10 recycling. and supplemented.* Kiev: VD "DARK", 2018. 1360 p.

42. Streltsov Y.L. *Criminal Code of Ukraine: Scientific and Practical Comment. Edition of the eighth, processed and supplemented / height.* Ed. E.L. Streltsov. Ch.: Odysseus, 2012, 904 p.

43. Selikhova O. G. *Constitutional and legal problems of the implementation of the rights of individuals to freedom and personal integrity: Author. diss. for the competition of scientific Degree of Cand. jurid Sciences: 12.00.02.* Ekaterinburg, 2002. 23 p.

44. Besedkina N.I. *Constitutional and legal protection of the rights of an unbounded child in the Russian Federation. Author. diss. for the competition of scientific Degree of Cand. jurid Sciences: 12.00.02.* Moscow, 2005. 23 p.

45. Kovler A. I. *Anthropology of law: studies. For universities.* Moscow: Norma Infra-M, 2002. 480 p.

46. Orlean AM *The beginning of the criminal-legal protection of human life. Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine: Sb. science.* 2012. №4 (71). P. 299-307.

47. Krylova N. E. *Responsibility for the illegal production of abortion and the need for criminal law protection of the "future" life. Vestnik Moscow University.* 2002. No. 6. P. 38–53.

48. Jarmysh N. M. *Content of Art. 117 of the Criminal Code of Ukraine as a source of information about the start of human life. Formation of the state and law in conditions of globalization: Theoretical and Practical Aspect: Materials II International. science. a conf. 24 February.* 2012 Nizhin: View. PP Lysenko M. M., 2012. P. 462–463.

49. *Criminal (penitentiary) Code of the Republic of Estonia. Legal acts of Estonia.* 2005. No. 17. P. 1103–122.